

ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Розглядається проблема виховання громадянськості старшокласників педагогічного ліцею.

На сторінках історії викарбувало немало імен кращих синів і дочок українського народу, зокрема діячів науки, культури, освіти, які, незважаючи на тяжкі випробування долі, весь свій талант, зусилля, а нерідко й життя віддавали на вітар боротьби за одвічну мрію – здобуття своєї державності. Та замість заслуженого пошанування й доброї пам'яті нащадків імена цих людей багато десятиліть у нас свідомо замовчувалися, або були позначені ганебним тавром запроданців, відщепенців, зрадників інтересів народу. Серед таких постатей, реабілітованих історією, але ще глибинно не пізнаних, не поцінованих в Україні, – ім'я Івана Івановича Огієнка. Сучасники називали його людиною енциклопедичних знань, праці й обов'язку. І це не випадково. Адже свій природжений хист ученого, педагога, державного, громадського, церковного і культурного діяча він однаковою мірою успішно застосовував і як мовознавець та літературознавець, і як редактор та видавець, і як перекладач та поет, і як ректор та міністр, і як православний митрополит та історик української церкви. Важко сказати, в якій із названих сфер діяльності І.Огієнко залишив найпомітніший слід. Отже, беззаперечно, він чесно і славно служив українській справі, до останніх днів свого довгого й важкого життя не полишав подвижницької діяльності на ниві відродження нації, в захисті, а згодом в утвердженні та розвої рідної мови, культури в цілому.

В працях Івана Огієнка обґрунтовані моральні принципи, що визначають відповідні якості управління. Першорядного значення вчений надавав принципу гуманістичної спрямованості виховання, виділення якого було актуальним не лише в контексті педагогічних пошуків того часу, а є цінним і на етапі вдосконалення сучасної системи виховання в Україні, оскільки визнання людини найвищою цінністю є важливим критерієм результативності виховного процесу в цілому. Ґрунтуючись на цьому положенні, Іван Огієнко розв'язував протиріччя між прагненням людини до добра, правди, людяності та можливостями його реалізації. Він дотримувався позиції визнання пріоритету виховання гуманної особистості в розвитку дійсно демократичного суспільства. Саме це й визначило вихідну роль цього принципу в його поглядах.

Досліджуючи національну самобутність української культури, І. Огієнко аналізував витoki національного виховання. Він відзначав, що у процесі історичного розвитку українського народу йшло накопичення емпіричного досвіду виховання й освіти у формі народної мудрості поколінь, який потім набував характеру порад, правил, рекомендацій. Пізніше сукупність цих знань було віднесено до однієї з провідних галузей педагогіки – етнопедагогіки, яка надала їм упорядкованого характеру. І. Огієнко дає настанови, як треба виховувати дітей у національному дусі і, зокрема, зміст виховання він вбачав у прищепленні любові до свого народу, народної творчості, рідної мови. "Батьки і педагоги повинні виступати як партнери. У школі увесь освітньо-виховний процес повинен будуватися таким чином, щоб учні проймалися українським патріотизмом, національною самосвідомістю і національним світоглядом" [1]. Формування самосвідомості здійснюється на всіх етапах розвитку особистості, але особливого значення має юнацький вік. Психологічні аспекти самоусвідомлення в юнацькому віці розвиваються в працях вчених психологів: А.Д. Андреевої, Л.І. Божович, А.Г. Ковальова, І.С. Кона, Г.С. Костюка, Л.І. Мнацаканян, С.Л. Рубінштейна, Л.М. Фрідмана, І.Ю. Кулагіної, П.Р. Чамати, І.І. Чеснокової.

Проблемі становлення національної самосвідомості та громадянських якостей сучасної молоді в умовах розбудови української державності присвячені окремі наукові дослідження та публікації М.Й. Боришевського, О.І. Вишневського, Н.І. Косаревої, Л.В. Крицької, М. Мельникової, В.А. Поплужного, Б.М. Ступарика, Ю.Д. Руденка, Б.Г. Чижевського, О.В. Сухомлинської.

Актуальними є наукове розроблення і практичне забезпечення, по суті, нової системи громадянського виховання, мета якого – сформувати в учнів комплекс громадянських якостей, глибоке розуміння ними незалежності українського народу, своєї Батьківщини – України, внутрішню потребу й готовність відстоювати та захищати її інтереси, реалізовувати свій особистий потенціал на благо зміцнення Української держави. В усі часи й епохи, в усіх цивілізованих країнах суспільство, педагогіка, школа ставили перед собою завдання – виховувати громадянина – людину з певним набором прав і обов'язків, яка поважає і дотримується норм і правил співжиття, прийнятих у даному суспільстві, традицій своїх співвітчизників, тобто певний тип соціально-зумовленої поведінки. Всі державні й суспільні інститути, конституції, мораль, право, ідеологія таких країн спрямована на виховання громадян. Свідомістю громадян сильна країна – економічно, політично, морально. Громадянськість найтісніше пов'язана з державністю, вони співіснують у взаємозв'язку та взаємній залежності. Якщо немає держави, не може бути й мови про громадянськість.

Формування громадянських якостей особистості учня здійснюється на протязі всіх років навчання в школі. Як стверджує педагог В.А. Караковський, "остаточне формування відбувається в самостійному житті, у період вступу людини в громадянські права. Причому – це кінцеві самовизначення – процес для багатьох дуже хворобливий, оскільки відбувається неминуче зіткнення між ідеальним і реальним".[5]

І. Огієнко надавав великого значення особі вчителя як провідника національних ідей, національного світосприйняття. Сам Огієнко був прекрасним педагогом, блискучим лектором. Його називали людиною енциклопедичних знань, праці і обов'язку. Вчений писав, що "Здавна українці славились як гарні педагоги. Шкіл у нас на Україні скрізь було багато, майже кожне село мало свою братську школу, тому роботи учителям завше було доволі, і не диво, що у нас бували гарні педагоги. Україна виробила.. свою і оригіналу педагогічну систему" [3].

Визначення громадянськості знаходимо у "Концепції". Громадянськість – духовно-моральна цінність, світоглядно-психологічна характеристика людини, зумовлена її державною самоідентифікацією, усвідомленням належності до конкретної країни. З цим пов'язані більш чи менш лояльне ставлення людини до встановлення у державі порядків, законів, інституцій влади, почуття власної гідності, знання і повага до прав людини, чеснот громадянського суспільства, готовність та вміння додержувати власних прав та обов'язків.

Процес формування громадянськості проходить під впливом різноманітних засобів, зокрема провідне місце належить змістовному арсеналу навчальних дисциплін і предметів, які передбачені затвердженням і творчо проаналізованим планом діяльності Житомирського обласного педагогічного ліцею. Професіоналізм і громадянська риса людини живиться діями взірця для наслідування. Тому сама постановка і наповнення всього навчально-виховного процесу, організація пізнавальної діяльності, майбутніх учителів, вихователів є критерієм і показником громадянського ставлення у підготовці ліцеїстів. Перший урок 1 вересня 2001 року – "Моя Україна – десятиріччя як вільна, я з нею пов'язую долю свою" – розвиває громадянські цінності особистості, самосвідомість, законопослушність, відповідальність, гордість, повагу до народу.

Одним із актуальних факторів і засобів формування громадянськості є українознавство. В 11-х класах обласного педагогічного ліцею введений факультатив "Культура і мистецтво України", при вивченні якого ліцеїсти вивчають свій родовід, місця, де вони народилися, рідне село, місто. Зокрема, з ліцеїстами була проведена анкета "Світ, де ти народився", пісенний марафон "Символи України в піснях", особистісно - рольові ігри по відзначенню свят народного календаря. Через українознавство вирішуються педагогічні, професійні проблеми:

- 1) національної мови як основи життя народу; мова – інструментарій кожного громадянина;
- 2) ліцеїсти розглядають сім'ю як генетично-родовідну і соціально-політичну етносну основу для педагогіки;
- 3) епохальним для ліцеїстів є зовнішній вигляд і етика спілкування, тому у знаннях про національний одяг і вбрання вони вбачають історичну гордість за свій народ і історичне прагнення до збереження колоритної і багатотворчою видумкою культури;
- 4) ліцеїсти вивчають народні традиції, ритуали і церемонії.

У нашому ліцеї створена пізнавально-матеріальна база для вивчення "Українознавства", створені кабінети української мови, літератури, етнографічний музей, українські світлиці. В ліцеї діє центр національно-культурного відродження. Вся система виховної і навчальної роботи підпорядкована формуванню високої громадянської активності засобами залучення їх до участі у русі учнівської молоді "Моя земля – земля моїх батьків". Всі заходи спрямовані на формування навичок соціальної активності ліцеїстів у процесі громадянської діяльності. В ліцеї проведена конференція "Проблеми і досягнення самоврядування", круглий стіл "Як допомогти підлітку розкрити його власні потенційні сили, показати перспективу зростання?", філософський стіл "Створення для ліцеїстів максимальних умов розвитку їх громадянськості і соціальної відповідальності". Регулярно проводиться засідання клубу "Громадянин".

На формування позитивних громадянських рис старшокласників впливає багатогранна аналітична робота над матеріалами державних архівів, історичних та краєзнавчих музеїв. До цього спрямовують ліцеїстів учителі історії Преснякова Н.П., Глушенко М.В., української мови і літератури Головня В.В., Макаревич В.Ф., Зубович Т.В., Курельчук М.Д., Головня О.В., зарубіжної літератури Степанюк О.В., Скрипченко Н.І., Норинчак З.Б. та інші викладачі ліцею. Прикладами формування таких цінностей громадянського виховання, як почуття національної самосвідомості, патріотизму, є уроки історії України в 9-х класах: "Загальна характеристика українських земель у складі Російської та Австрійської імперії", "Надніпрянська Україна в системі міжнародних відносин в першій половині XIX ст.", "Економічне становище в Україні в першій половині XX ст." і багато інших.

На уроках української мови вчителі-словесники розкривають роль І.Огієнка в боротьбі за рідномовне навчання, використовуючи його працю "Історія української літературної мови". В кабінеті української мови є стенд, присвячений І. Огієнку "Мова – духовне багатство народу, найтонше доторкання до душі".

Уроки правознавства та історії проходять в прекрасно оформленому кабінеті історії. Ліцеїсти користуються чудовою історичною літературою, зібраною своїми силами. Формуванню свідомості патріотів-громадян сприяють уроки з історії української культури, на яких вивчаються праці І.Огієнка "Українська культура", "Дохристиянські вірування українського народу", "Українська церква за Богдана Хмельницького 1647-1657рр." Важливим фактором утвердження громадянськості, висвітлення і зміцнення істинних загальнолюдських рис і позицій є індивідуальна участь ліцеїстів у спільних зборах, засіданнях ради ліцеїстів, засіданнях ліцейної філії наукового товариства імені Огієнка.

В ліцеї працює ліцейна філія "Інтелектуал" Житомирського територіального відділення МАН. Результатом роботи її було представлено 45 науково-дослідних робіт по відділенням: фізико-математичне, обчислювальна техніка та програмування, історико-географічне, мистецтво та філологія, хіміко-біологічне.

Сини, як журавлі, вертають додому цілими ключами. Воскрешаючи, народ найперше віддає належне своїм світочам, що кріпили його словом і діями. Таким повертається до нас І. Огієнко.

Педагогічна спадщина, все його життя для нас є:

- 1) уроком неймовірної працьовитості і працелюбності;
- 2) уроком істинного, а не кон'юктурного служіння науці;
- 3) уроком синівського вболівання за долю української мови, самовідданих зусиль задля її утвердження в усіх сферах державного, суспільного життя;
- 4) уроком глибокої порядності й людяності;
- 5) уроком політичної мудрості;
- 6) уроком безмежної любові і вірності Україні;

На наш погляд, творчість І.І.Огієнка заслуговує на ретельний аналіз і подальше дослідження в аспекті розкриття можливостей вдосконалення громадянських цінностей старшокласників в сучасній школі.

Матеріал надійшов до редакції 23.11.2001 р.

Коренная Л.В. Воспитание гражданственности старшеклассников.

Рассматривается проблема воспитания гражданственности старшеклассников педагогического лицея.

Korinna L. V. Moulding compatriot feeling in junior pupils.

The article concerns the problem of moulding compatriot feeling in junior pupils of the pedagogical lyceum.